

De arend van Ommen

door

W. H. BIERMAN

mede namens J. Stoffel, W. Stritter, J. Swaab, C. J. Coldewey en F. H. van Elburg
(met Plaat 4)

(*First record of the Imperial Eagle in the Netherlands*).

*"The eagle is one of those few birds
which for ever hold a fascination for
mankind"*

Leslie Brown.

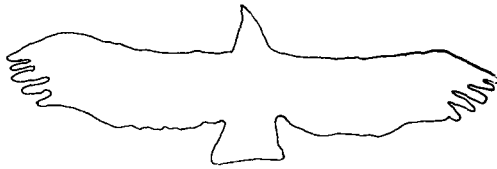
Op 15 februari 1963 vertelde mijn vriend Jan Stoffel mij, dat er zich al sedert begin januari een arend in de omgeving van Ommen zou ophouden, die wel door velen werd gezien, maar nog nooit goed was waargenomen. Hij zelf had de vogel twee keer even gezien, op grote afstand, wegstrijkend in nevel of tegenlicht, zodat er geen werkelijke kenmerken te onderscheiden waren dan dat het een ongetwijfeld zeer grote arend was. Die beide keren zat de arend op een dode boom langs de waterleiding die bij de Hooge Graven onder de weg Ommen-Hardenberg doorloopt, ten dele door een oude Vechtarm gevormd wordt, en als een beek in de gekanaliseerde Vecht uitmond. Op het aangrenzende Junner Koeland hielden zich ten gevolge van het voeren door de heer F. H. van Elburg, wel 45 tot 60 Blauwe Reigers op en grote troepen Wilde Eenden, maar ook een familie Wilde Zwanen (*Cygnus cygnus*) en een vrij grote groep Rietganzen (*Anser fabalis*).

De 17e februari wandelden Stoffel, Stritter, Swaab en ik langs de beek tot aan de Vecht, die toen nog geheel open was, zonder de arend te zien. Vervolgens gingen wij naar het Beerzer Koeland — inmiddels in akkers veranderd — ten zuiden van de Vecht en eveneens door een dode arm van deze rivier begrensd. Ook daar werden de reigers en eenden gevoerd en bovendien was er voor de arend afgekeurd vlees en vet uitgelegd, waaraan enige Buizerden en een aantal Zwarte en Bonte Kraaien zich te goed deden. Na enige tijd verscheen hier nu plotseling (en natuurlijk weer het eerst door Stoffel gezien) de arend, vrijwel recht boven onze hoofden met zijn brede vleugels klapwiekend en rondcirkelend, zodat wij alle details van zijn vliegbeeld en tevens van boven- zowel als onderzijde gemakkelijk konden waarnemen, op een afstand van naar schatting 60 meter. Alle reigers waren toen in de lucht en zorgden boven deze grote vijand te blijven, terwijl een van de kraaien hardnekkig de grote arend aanviel. Zo zagen wij, dat de vlucht van de kraai, die volgens Naumann ongeveer 94 cm moet bedragen, overeen kwam met de lengte van één vleugel van onze arend. Langzaam kringde deze vogel intussen verder, om ten slotte over het bos naar het zuiden te verdwijnen.

De volgende zondag, 24 februari, bevond zich bij Beerze een groot aantal vogelaars; het reeds genoemde gezelschap werd aangevuld door o.a. Bezemer, Kist, Klatte en Waldeck; ook Coldewey was aanwezig. Bij felle vorst en nevel

boven het dikke sneeuwdek zagen wij nu de arend op tamelijk grote afstand opvliegen, om vervolgens in een peppel te gaan zitten, waar hij weer door de nietig lijkende kraaien lastig gevallen werd. Toch zullen niet zozeer deze vogels, dan wel de grote en te weinig geduldige schare van ornithologen de oorzaak zijn geweest, dat de zeker niet zeer schuwe arend wegvloog, zonder ons meer te tonen dan zijn omtrekken, hoe imposant dan ook, met het profiel van de zeer zware snavel.

Na lang vergeefs zoeken en wachten besloten toen de heer en mevrouw Stritter-Backe met mij te proberen, of wij de vogel wellicht weer op de eerste waarnemingsplaats aan het Junner Koeland zouden kunnen vinden. Wel zou daar door tegenlicht en zeker in de inmiddels fel geworden zonneschijn op de sneeuw, het waarnemen moeilijk zijn, maar wij meenden dat het dan mis-

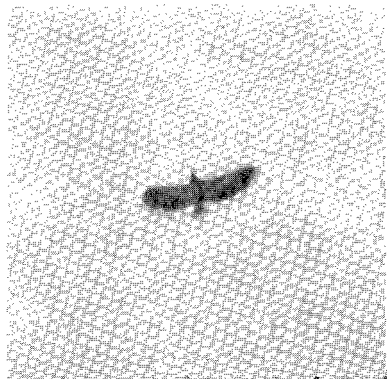
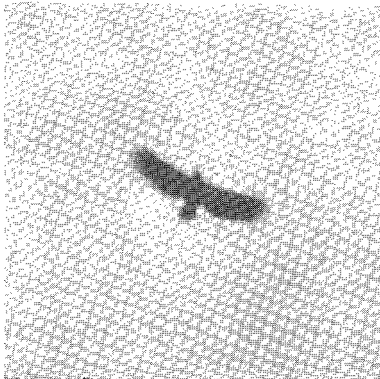
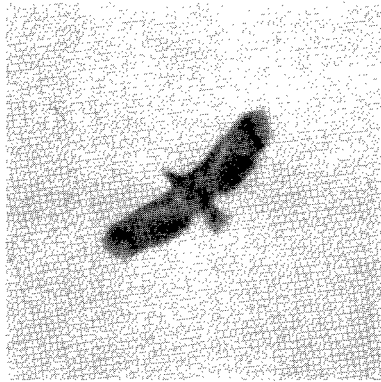
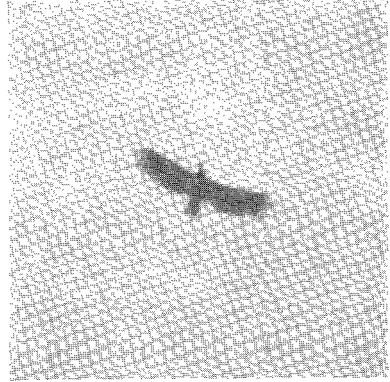
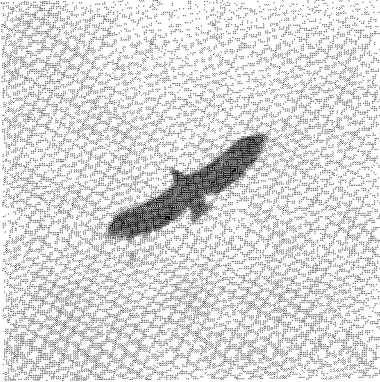
schien mogelijk zou blijken de vogel naar Beerze terug te drijven, om zich nu beter te vertonen aan de verlangende waarnemers die hem nog slechts zo oppervlakkig hadden gezien. Dus reden wij met de auto naar de Hooge Graven, waar we al gauw meer dan veertig Blauwe Reigers en grote troepen Wilde Eenden deden opvliegen, gevolgd door een dertigtal Rietganzen en een familie van vijf Wilde Zwanen, twee oude vogels met drie jongen. Ondanks deze onrust zagen wij de arend in de verte zitten op een kleine boom aan de beek, op ongeveer de zelfde plaats waar Stoffel hem al twee keer gezien had. Gelukkig bleef hij rustig zitten toen wij omlieden om het licht schuin achter te krijgen, zodat wij hem ten slotte op 190 meter afstand — later nagemeten — door een op een tak gesteunde 25 maal vergrotende kijker langdurig en op ons gemak konden waarnemen, tot in alle details. Het scherpe zonlicht, teruggekaatst door de sneeuw zorgde voor ideale condities. Na een tijd vloog de arend op, begeleid door Bonte Kraaien, enige Blauwe Reigers en een Buizerd, zodat vergelijking met deze vogels goed mogelijk was. Nu viel weer duidelijk de korte rechte staart op, naar verhouding veel korter dan de staart van de zo klein lijkende Buizerd. Ook de bovenzijde van de arend was telkens fraai te zien, terwijl hij langzaam kringend steeg, tot hij zich ineens naar ons toe wendde en met ten dele samengevouwen vleugels schuin naar omlaag schoot achter een benauwd roepende Wilde Zwaan, die op topsnelheid aan deze kennelijk speelse aanval ontkwam. Dit zagen wij in het heldere zonlicht op minder dan 100 meter afstand van ons; wel een van de indrukwekkendste schouwspelen die een vogelwaarnemer zich maar wensen kan! Daarna kringde onze arend weer langzaam klimmend rond, om

helaas vervolgens te verdwijnen in de richting van Ommen, zodat onze taak als drijvers voor de vrienden in Beerze mislukte.

Vatten wij nu de door ons waargenomen kenmerken samen, dan moeten allereerst de aanzienlijke grootte, een vlucht van ten minste twee meter, en het vliegbeeld worden genoemd. Dit silhouet wordt gekenmerkt door een korte, brede en recht afgesneden staart met zeer brede en rechte vleugels, praktisch zonder enige knik, die bij het zweven horizontaal worden gehouden. De voor- en achterraand van de vleugels lopen dus tijdens de zweefvlucht vrijwel evenwijdig; van de strak horizontaal gehouden vleugel zijn alleen de „vingers” van de grote slagpennen iets opgebogen.

De bovenzijde, die wij toen de zittende vogel naar ons toegewend was niet konden zien, maakte in de vlucht een tamelijk gelijkmatig donkerbruine indruk, wat donkerder op de kop, wat lichter op de staart, met de slagpennen het donkerst van alles. De nek was niet opvallend lichter gekleurd, de schouders waren misschien iets lichter geelbruin, maar duidelijk was dat zeker niet. De onderzijde van de vleugels was wat lichter bruin, met een opvallend licht geelbruine lengtestreep, naar voren uitlopend bij de pols. Staart van onderen zeer licht beige-grijs met een smalle donkere eindzoom van hoogstens enkele centimeters breedte. Bij de zittende arend was de recht afgesneden staart fraai zichtbaar, en leek die slechts zeer weinig buiten de vleugelpunten uit te steken. Wangen en keel waren lichter geelbruin, de borst leek donkerbruin met een streep-tekening van lichte geelbruine vlekken, waarschijnlijk veroorzaakt door een verschil van kleur tussen het midden en de rand van de veren. Buik en broek waren weer lichter en meer effen geelbruin en voor zover wij konden zien waren de poten bevederd, met grote heldergele klauwen (waarmee ik de hele voet bedoel — B.). De snavel was donker met een helder gele washuid en zeer zwaar, hoewel daarboven nog duidelijk een „voorhoofd” te zien bleef.

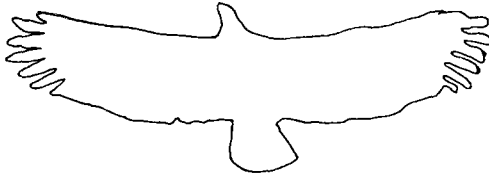
Volhardend als hij is, zag Coldewey, die ons op 17 februari ontijdig verliet, pas bij zijn tiende poging op 19 februari de arend boven het Beerzer Koeland. Het lijkt mij goed hier zijn volkomen onafhankelijke beschrijving (*in litt.*) in hoofdzaken weer te geven: „Ik bevond mij aan de rand van de open dode Vechtarm toen de arend recht tegen mij in op 6 meter hoogte boven het water kwam aanvliegen. Het viel mij hier bij op, dat alleen de uiteinden van de vleugels (grote slagpennen) op en neer bewogen werden en de armen recht uitgestrekt bleven. De arend passeerde mij op 10 m, waarna hij omdraaide en mij nogmaals passeerde, nu op 30 m, en daarna cirkelde. Ten slotte streek hij met prachtige belichting af naar een peppel, waarin hij ging zitten. Ik kon vervolgens de zittende arend tot op 80 m benaderen, waarna hij afvloog en wel, na een halve cirkel beschreven te hebben, recht over mijn hoofd vloog op een hoogte van 15 m.” Van de kenmerken die Coldewey door zijn 8 x 60 kijker waarnam, kan ik nog vermelden: „zeer grote arend met een vlucht van zeker niet minder dan die van de Zearend. Daar zowel Bonte Kraaien als een Buizerd de arend in de lucht aanvielen, schatte ik de grootte van de arend op 40% groter dan die van de Buizerd en twee maal de grootte van een

Foto's H. E. Smidt van Gelder.

De arend van Ommen.

Bonte Kraai. De vleugelvorm lijkt op die van de Zeearend, dus een brede en rechthoekige vleugel met zware vingers. De bovenzvleugels zijn donkergeel en donkerbruin van kleur met nog donkerder slagpennen. De ondervleugels zijn vrij effen donkerbruin met een zeer markante geelachtige lengtestreep op de ondervleugel, die loopt in de richting van de vleugelpols. Lichte schouders kon ik niet ontdekken. De onderzijde is iets meer roodachtig bruin en voorzien van veel lichte vlekken. De staart is kort en recht afgesneden. De bovenstaart is geelachtig bruin en gevlekt en steekt lichter af tegen de iets donkerder bovendelen. De bovenstaartdekveren zijn een weinig licht, witachtig gevlekt of gespikkeld (dit zag alleen Coldewey — B.). Van onderen was de staart effen licht beige en voorzien van een smalle donkere eindband. De bevedering van het loopbeen is lichtgrijs van kleur, hogerop beige. De klauwen zijn fel geel gekleurd. De snavel is van de grootte en het formaat van die van de Steenarend (. . .) en gaat dus niet over in de lijn van het voorhoofd als bij de Zeearend. Het enige voedsel dat wij konden controleren, was bij het afvliegen van dood aas.”

Op 2 maart 1963 zagen Th. Belterman en J. van der Elst met Stoffel de arend en op 3 maart K. W. L. Bezemer, F. de Boer, W. Martens, G. J. en H. van Oordt, J. Regeer, C. Schattenkerk en H. E. Smidt van Gelder. Aan de laatste danken wij de foto's die een goede indruk van het vliegbeeld geven, al zijn zij op vrij grote afstand genomen. Ook aan J. A. Loterijman is het gelukt enkele opnamen te maken.

Degene echter die de arend verreweg het meest gezien heeft — naar eigen zeggen tientallen malen — is F. H. van Elburg uit Ommen, die in de strenge winter de vogelvoeding op Junner en Beerzer Koeland verzorgde. Van hem kregen wij nog waardevolle aanvullingen op onze waarnemingen. Hij zag de arend voor het eerst op 11 januari en voor het laatst op 4 maart. Bovendien hoorde hij op twee verschillende dagen de roep, terwijl de arend een andere vogel — eenmaal een Blauwe Reiger — vervolgde. Het geluid was beide keren een zwaar en diep „krôâh, krôâh, krôâh”, of wellicht „krau, krau, krau”, met een duidelijk kraaiachtig krassende „kr” aanvang. Ook vond de heer Van Elburg in verse sneeuw scherpe afdrukken van de klauwen bij het aas. De lengtemaat hiervan bleek met de nagels 18 cm, zonder de nagels 14 cm te zijn. Verder bevestigde hij mij de bevedering van de poten, die hij fraai zag bij het afvliegen van een boom en de lichtere zijkant van de kop (wang).

Wel buitengewoon merkwaardig is echter, dat deze arend in de herfst van 1963 wederom zijn winterkwartier bij Ommen bleek te hebben opgezocht.

Hierover schreef de heer Van Elburg (*in litt.*): „In de herfst is hij gezien door twee boeren in de buurt; toen ben ik er op 6 november naar toe gegaan en heb hem mooi gezien. De rug was van de staart tot de nek roomkleurig geel, de borst was gestreept met brede bruin en roomkleurig gele strepen. De voeten zijn geel, de snavel grijsblauw, onder elke vleugel een lichte lengteband — de slagpennen waren donker zwartbruin. Ik heb de arend toen nog eens gezien op 17 nov., 24 nov., 1 dec., 7 dec. en 8 dec. Voor het laatst zat hij op $\pm$ 100 m boven in een boom te zonnen; wij hebben er een uur lang naar kunnen kijken en hebben daar zeer van genoten.”

Toen ik hem daarna in Ommen bezocht, deelde de heer Van Elburg mij mede, dat hij volkomen zeker was, dat deze arend dezelfde vogel was van de vorige winter. Het enige verschil leek de lichtere nek en rug te zijn; wederom zag hij dat de loopbenen duidelijk bevederd waren en ook alle verdere kenmerken, zoals vliegbeeld, lichte streep onder elke vleugel e.a. klopten volkomen. Ook anderen die met hem de vogel in de herfst van 1963 zagen, waren het daar mee eens. Bovendien bleek de arend precies op dezelfde plaatsen te gaan zitten, zodat wij als zeker mogen aannemen dat hetzelfde individu naar Ommen is teruggekomen. Van Elburg zag hem herhaaldelijk aas eten, onder andere aan myxomatose gestorven konijnen en zag eenmaal dat de arend zich met logge sprongen over de grond voortbewoog.

Ook wij hebben geprobeerd de arend opnieuw te zien, maar onze pogingen op 10 november 1963 waren helaas vruchteloos.

Een jachtopzichter, die volgens de heer Van Elburg de arend goed kende, meldde dat hij deze vogel op 28 februari 1964 wederom bij Ommen had zien vliegen.

Beschouwen wij nu de door een zo groot aantal ornithologen waargenomen kenmerken nader, dan valt allereerst op, hoe buitengewoon groot onze arend was. Nu zijn in het vrije veld afmetingen altijd een bedrieglijk kenmerk, maar hier was door vergelijking met aanvallende Bonte Kraaien en meevliegende Buizerden de grootte goed vast te stellen. Na onze eerste waarneming twijfelde ik zelfs even, of wij niet door alle aandacht voor de arend te hebben een Kauw voor een Kraai hadden aangezien, maar dit kon later met zekerheid uitgesloten worden. Afgezien van verschillen in vederkleed sloot deze grootte reeds de door ons aanvankelijk verwachte Bastaardarend (*Aquila clanga*) uit. Bij arenden zijn de wijfjes vaak zó veel groter dan de mannetjes, dat zij in afmetingen de mannetjes van grotere soorten kunnen overtreffen, maar alleen Steenarend (*Aquila chrysaetos*) en Zeearend (*Haliaeetus albicilla*) kunnen van de arenden die in Nederland waargenomen zijn, een vlucht van meer dan twee meter bereiken. Echter week het vliegbeeld van „onze” arend belangrijk af van deze beide soorten, die mij van vele waarnemingen in het vrije veld goed bekend zijn. De arend van Ommen had een korte, brede, recht afgesneden staart, terwijl de staart van de Zeearend in alle kleden wigvormig is en die van de Steenarend duidelijk langer en ook minder recht afgesneden. De vleugels van onze vogel waren breed en recht en werden

horizontaal gehouden bij het zweven; in dat opzicht geleek de vlucht op die van de Zeearend, hoewel in het silhouet de kop minder leek uit te steken. De Steenarend heeft altijd meer een knik in de vleugel, die zich naar de vleugelpunt, zowel als naar het lichaam toe ook wat versmalt en houdt bij het zweven de vleugels duidelijk iets omhoog en naar mij vaak voorkwam ook wat meer naar voren gericht. In dit opzicht zijn de afbeeldingen van Peterson in de Vogelgids (plaat 21) beslist niet juist. Een fraai silhouet van de Zeearend vinden wij bij Tinbergen (1937, p. 7) en bijzonder goede tekeningen van Zeearend en Steenarend in de vlucht werden gemaakt door Hayman (in: Hollom, 1962, pp. 108—110 en 122); ook de tekeningen van Hesselbjerg Christensen (1963, pp. 100—101) munten uit door nauwkeurigheid.

Ten overvloede kan vermeld worden dat de Bastaardarend evenals de nog kleinere Schreeuwarend (*Aquila pomarina*) zweeft met duidelijk naar beneden gebogen vleugels (Wendland, 1959, p. 8; Hollom, p. 111; en Hesselbjerg Christensen, p. 101), wat bij onze arend zeker nooit is waargenomen.

Het was Swaab die voor het eerst de vraag opperde, of onze arend geen Keizerarend zou kunnen zijn, daar deze vogel van de Europese arenden de Steenarend het meest in grootte nabij komt. Dit was aanleiding de arenden in het Rijksmuseum voor Natuurlijke Historie nauwkeurig te bekijken. Allereerst viel hierbij op hoe zeer bij opgezette vogels zowel als huiden het grootteverschil van de klauwen van Steenarend en Keizerarend in het oog sprong. Bij de huiden zijn deze klauwen sterk samengevouwen en moeilijk na te meten; bij de opgezette vogels is dit echter goed mogelijk. Nu is het natuurlijk voor discussie vatbaar, hoe wij ons precies moeten voorstellen, dat een arend zijn klauwen in de sneeuw zal afdrukken, maar de foto van de staande jonge Keizerarend in Hansen & Christensen (1962, fig. 2) geeft volkomen uitgespreide klauwen te zien, zodat mij het beste leek, de klauwen van Steenarend en Keizerarend aan de opgezette exemplaren over de tenen en nagels te meten; ik heb daarvoor steeds de linker klauw genomen. De onderzijde van de voeten vertonen bij niet geheel uitgespreide klauwen plooiën, die de maten verkleinen. Op deze wijze nagemeten, vond ik de volgende waarden: voor de Steenarend (*Aquila chrysaëtos chrysaëtos*), met uitsluiting dus van Amerikaanse en Afrikaanse ondersoorten, 21-21-22-22-23-23-23-23-24-25 en 25 cm; bij deze 11 ex. gemiddeld 23 cm met 21 en 25 als uiterste waarden; voor de Keizerarend (*Aquila heliaca heliaca*), met uitsluiting dus van de westelijke subspecies, 16-16-16-16-16½-16½-17-18-19 cm; bij 8 ex. gemiddeld 16½ cm, met 16 en 18 als uiterste waarden. Het oude ♀ waar ik 19 cm bij mat, had zeker abnormaal sterk uitgegroeide nagels, mogelijk een gevolg van te geringe slijtage in gevangenschap.

Nu stel ik mij voor dat bij afdrukken in de sneeuw deze afmetingen door elke beweging zullen worden vergroot, terwijl kleiner worden wel uitgesloten lijkt. Dus pleit de door de heer Van Elburg gemeten maat van 18 cm van de klauw met nagels vóór de Keizerarend en tegen een Steenarend. Bovendien onderscheiden zich alle Steenarenden door een langere staart, met in het

jeugdkleed een zowel boven als onder witte basis. En dan blijkt de huid No. 9701 — helaas zonder datum of vindplaats — in de meeste opzichten met de door ons waargenomen vogel overeen te stemmen; zelfs de nergens als kenmerk beschreven en door lichtere punten aan de dekveren waarschijnlijk min of meer toevallige lichte streep op de onderkant van de vleugel is er terug te vinden. Bij geen van de te Leiden aanwezige andere arendsoorten was een dergelijk kleed te vinden. Het verschil in verenkleed met de bovendien kleinere Steppenarenden *Aquila nipalensis* en *Aquila rapax* is groot, nog groter dat met de Havikarend (*Hieraaëtus fasciatus*), Dwergarend (*Hieraaëtus pennatus*) en Slangenarend (*Circaëtus gallicus*). Tenslotte dient nog te worden vermeld, dat de Zeearend in tegenstelling met de door ons waargenomen vogel een onbevederd loopbeen heeft. Hoewel de snavel van de Keizerarend wat zwaarder is dan die van de Steenarend, is zelfs in het veld te zien, dat de Zeearend de zwaarste snavel bezit, die duidelijk verder voor de kop uitsteekt en de vogel minder „voorhoofd” geeft.

Ondanks het feit, dat de afmetingen van de vlucht (Eng. „wing span”, Du. „Flugbreite”) in het veld de beste maatstaf vormen om de grootte van roofvogels te vergelijken, worden deze maten in de meeste handboeken niet vermeld. Kleinschmidt (1958) geeft de vlucht van vele roofvogels in zijn boek op, evenals Dementiev & Gladkov (1951), die bij kleine series deze maat vaststelden. Naumann geeft alleen de uitersten, zonder het verschil in grootte van mannetjes en wijfjes daardoor naar voren te brengen. Het volledigst vermeldt Dombrowski (1912) de maat van vleugelpunt tot vleugelpunt bij de verschillende arenden. Hier volgen zijn maten in cm, gebaseerd op zó grote series geschoten roofvogels, dat deze aantallen onze weezin wel moeten opwekken:

Steenarend	2 ♂ ♂, 200—211	3 ♀ ♀, 202—220
Keizerarend:	35 ♂ ♂, 180—208	35 ♀ ♀, 211—227
Steppenarend:1)	4 ♂ ♂, 175—180	4 ♀ ♀, 185—188
Bastaardarend:	3 ♂ ♂, 165—166	7 ♀ ♀, 167—180
Schreeuwarend:	40 ♂ ♂, 154—161	40 ♀ ♀, 161—174
Havikarend:	1 ♂, 149	2 ♀ ♀, 164—166
Dwergarend:	91 ♂ ♂, 110—132	91 ♀ ♀, 121—132
Zeearend:	80 ♂ ♂, 211—251	80 ♀ ♀, 213—249
Slangenarend:	13 ♂ ♂, 170—174	14 ♀ ♀, 174—183
Visarend:	5 ♂ ♂, 160—176	3 ♀ ♀, 178—179

Ter vergelijking moge dienen dat Kleinschmidt (1958, p. 1) voor de ♂ ♂ van de Buizerden uit Midden-Duitsland 121-138 cm opgeeft; de ♀ ♀ zijn wat groter.

Naumann (deel 4, p. 100) geeft voor de vlucht van de Bonte Kraai 91,5—96,5 cm op.

1) (*Aquila rapax orientalis*)

Donald (1919 en 1952), door meer dan vijftig jaar ervaring in de bergen van India expert op het gebied van roofvogels, legt vooral de nadruk op identificatie door het vliegbeeld, waarbij Indische valkeniers zijn leermeesters waren. Blijkbaar werden in zijn tijd de huiden van Steenarend en Keizerarend in India nog vaak verwisseld, wat een onbegrijpelijke fout lijkt voor wie het verschil in grootte van de klauwen gezien heeft. Maar de vlucht van de Steenarend wordt door hem (1952, p. 839) beschreven als "entirely different to that of the Jumbiz or Imperial Eagle. Forceful and resolute, yet light and boyant". De Steenarend houdt de vleugels omhoog: "several inches" (1919, p. 633) en daar vormt ook de achterrand van de kleine slagpennen een veel scherpere hoek met het lichaam. Een jonge Steenarend is gemakkelijk te herkennen aan de grote witte vleugelvlak en de witte staartwortel, die in de vlucht haast even ver zichtbaar zijn als de vogel zelf (hetgeen ik mij ook herinner van de door mij op 29 oktober 1924 in de Berger duinen waargenomen jonge Steenarend — B.) Donald (1919, p. 633) schrijft nog: "there is a world of difference between the Golden and the Imperial". Daar zijn artikelen niet gemakkelijk toegankelijk zijn, lijkt het mij nuttig hier zijn belangrijkste punten te citeren (1952, p. 842):

Imperial Eagle (*Aquila heliaca*):

"In the young or lineated stage when the overall colour is light brown or very dark brown there are always lines of darker brown spots running down the full length of the breast and front of the bird generally."

Steppe Eagle (*Aquila nipalensis*):

"Whether the over-all plumage be dark or light brown, it is always uniform on the breast and never lineated or spotted in any way, thus it can never be confused with the Imperial Eagle in its young (lineated) plumage or in fact at any stage. In this species there is a light bar, or often two running the whole length of the wing made by upper and lower faded wing covert tips. These bars are always visible and a distinctive feature of the bird" (1952, p. 842)."

(Deze een of twee lichte vleugelstrepen zijn dus zowel boven als onder op de vleugel te zien — B.)

Tawny Eagle (*Aquila rapax*):

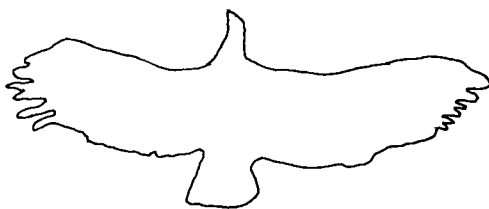
"General colour not unlike the Steppe Eagle whether in light or dark phase, but the Tawny lacks the white bar on the wing, and is an altogether smaller bird. Length of Steppe Eagle might easily exceed that of the Tawny by five or six inches, and the wing span of the latter is noticeably less."

Hij vindt deze drie soorten "among the easiest to separate."

In zijn eerste artikel (1919, p. 636), schrijft Donald van de jonge Keizerarend: "The lower portion of the back is a very light brown or buff, and the upper tail coverts are white with a slight tinge of reddish." Op p. 638 vermeldt hij "the ignoble habits of the Imperial Eagle." "His flight too is that

of a vulture, slow and heavy with wings spread in a straight line with the body. The tail too is shorter, or rather protrudes less than that of the Golden. The wings appear to be broader. The Imperial is quite content to sit on a stump or the top of a tree in an open plain, by the hour." Donald zag de vogel nooit na mei of vóór september in de Himalaya en betwijfelt of hij er wel broedt. Vooral zou de Keizerarend uitmunten in het afpakken van de prooi van zwakkere roofvogels, grotendeels van aas leven en een geregelde bezoeker van slachthuizen zijn (p. 639). Van de Steenarend vermeldt hij daarentegen (p. 635): "I have never seen this bird approach carrion." Naumann en Niethammer echter vermelden beide, dat desnoods aas wel tot het voedsel van de Steenarend kan behoren.

Allerwegen wordt de Keizersarend beschreven als een plumpe en trage vogel, hetgeen ook de indruk was die de arend bij Ommen maakte, met zijn opvallend langzaam flappende vleugelslag en langdurig op een rustboom zitten. In zijn broedgebied leeft de Keizerarend van kleine zoogdieren, vooral de Siesel (*Citellus citellus*) en andere knaagdieren, ook wel vogels als hij die pakken kan en van aas. Zijn naar verhouding kleine klauwen wijzen duidelijk op van dat van de Steenarend verschillend voedsel. Dit verklaart ook de

teleurstelling van Lorenz (1952, p. 52) die juist deze soort als jachtvogel wilde africhten, wat een volslagen mislukking werd. Zijn arend wilde geen konijn aanvallen, was traag in het vliegen en klom nimmer tot grote hoogte zelfs in opstijgende luchtstromen. Ook Meinertzhagen (1959, p. 115) zag nooit een Keizerarend een prooi vervolgen en citeert Hume die deze arend "a great hulking Kite" noemde — hetgeen hem echter niet belet heeft zijn moordlust bot te vieren door meer dan honderd van deze roofvogels te schieten, waarvan zeven op één morgen! En Mackworth Pread (1952, p. 168) spreekt van "a majestic looking bird on the wing, but really slow and heavy and mainly a carrion eater."

Alle beschrijvingen van het jeugdkleed van de Keizerarend, zoals van Gengler (1920), Hartert (1921), Niethammer (1938) en Dementiev (1951), wijzen op de sterke vlek- of streeptekening, ook op de onderzijde door de geelbruine centra van de veren die donkerder randen hebben. Dit jeugdkleed zou volkomen van dat van andere arenden verschillen. Eerst na 5 à 6 jaar en volgens Dombrowski (1912) zelfs pas na 9 à 10 jaar, zouden de vogels door geleidelijke rui geheel uitgekleurd zijn. Met het verloop van deze rui zou dan de lichte achterkop en nek steeds duidelijker worden. Evenals Niet-

hammer (1938, p. 180) noemt Naumann naast de kleine klauwen de korte rechte staart als bijzonder kenmerk (p. 219), waarbij de vleugelpunten tot over of tot aan de staartzoom zouden reiken. De witte schoudervlek zou vóór de derde rui te zien zijn. De opgave van Naumann, dat de Keizerarend „Bewohner hoher Gebirge südlicher Länder” zou zijn (p. 220), is echter in zijn algemeenheid zeker niet juist. Wij weten nu dat hij een bewoner van laag gelegen gebieden in de Balkanlanden is, minder in de bergen van Servië en Montenegro voorkomt (Stresemann, 1920, p. 220; Voous, 1960, p. 52) en verder op Cyprus (Bannerman, 1958, p. 203), in Zuid-Rusland en in Azië broedt (Dementiev, 1951, p. 276). In hun meer noordelijke verblijfplaatsen zouden het trekvogels zijn, die echter reeds in Transkaukasië en in Turkestan zouden overwinteren (Dementiev) en kennelijk — gezien de vele slachtoffers van Hume — in India, maar eveneens in Noord- en Oost-Afrika (Mackworth Pread, 1952). Zij bereiken echter volgens Brown (1955, p. 83) Kenya niet. Volgens Dementiev zouden de vogels bij de voorjaarsstrek gepaard zijn, maar in het najaar in grote groepen, soms van een paar honderd stuks, vaak samen met Steppenarenden vliegen.

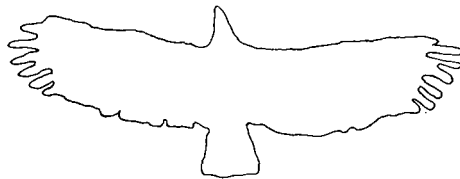
In de jaren 1938 tot 1944 vond Makatsch (1950, p. 256) nog een 25-tal nesten van de Keizerarend in de omgeving van Thessalonikè (Saloniki), waar de soort mede door omhakken van de nestbomen hard achteruit moet zijn gegaan. Ook door het uitleggen van vergiftigd vlees tegen de wolven moeten er volgens Mountfort (1962) vele slachtoffers onder deze arenden gemaakt zijn.

In Spanje, Portugal en Noordwest-Afrika komt in klein aantal de ondersoort *Aquila heliaca adalberti* voor, het eerst als aparte soort door Chr. L. Brehm beschreven. Deze subspecies wordt in het volwassen kleed gekenmerkt door de opvallend witte schouders, die vooral in de vlucht in het oog springen. De jonge vogels zijn effen lichtbeige op de onderzijde en volgens Hartert (1921, p. 1094) niet met de jonge oostelijke Keizerarenden te verwarren, hetgeen ook goed aan de huiden in Leiden te zien is. G. J. van Oordt en C. J. Coldewey, die de vogels in Spanje hadden waargenomen, meenden dat deze het zelfde vliegbeeld als onze arend vertoonden. Mountfort (1958, p. 129) vond in 1956 een zestal paren op de Coto Doñana.

De door de heer Van Elburg beschreven roep komt volkomen overeen met wat Naumann (deel 5, p. 221) als de roep van de Keizerarend beschrijft: „Seine Stimme ist dem Geschrei der Kolkkraben ähnlich, jedoch bei weitem stärker und durchdringender. Sie klingt tief und rauh: Kra-, -kra, -kra! oder Krau, -krau. . .” Dit geluid is geheel verschillend van dat van de Steenarend, hetgeen zou berusten op anatomische verschillen in de luchtwegen. Hennicke (p. 151) citeert Radde, die de roep als „Kä, kä”, of „Krä” beschrijft. Mackworth Pread (1952, p. 169) beschrijft het geluid als „a harsh croak”, terwijl Mountfort (1962, p. 141) het een „guttural ”Kow”” noemt. De roep van andere arendsoorten wordt volgens de beschrijvingen volkomen hiervan verschillend gehoord, terwijl J. Prins mij mededeelde in Griekenland een

Keizerarend te hebben gezien, die een geluid maakte dat geheel met de beschrijving van Van Elburg klopt.

Het waarnemen van een Keizerarend in West-Europa is een grote uitzondering. In 1938 vermeldt Niethammer een 9-tal data voor Duitsland. In Hongarije echter broedt de soort volgens Mountfort (1962) nog regelmatig, in Oostenrijk slechts zeer zelden. Waarnemingen uit Zweden, de eerste in 1932 en opnieuw, nu zelfs van twee exemplaren in 1961 (Hansen & Hesselbjerg Christensen, Ulfstrand, 1962) wijzen op een zekere drang tot zwerfen. De artikelen van de Skandinavische ornithologen in het bijzonder waren nuttig voor het herkennen van onze vogel, die zo weinig in de gemakkelijk bereikbare literatuur vermeld wordt. Helaas is het nog steeds gewoonte in de meeste vogelboeken alleen afbeeldingen van het volwassen kleed te geven, dat toch meestal voor het herkennen van de soort weinig moeilijkheden oplevert (zie Bannerman, Kleinschmidt, Macworth Pread). Alleen Naumann

geeft platen van het jeugdkleed, die echter geen van alle volkomen met de door ons waargenomen vogel overeen komen. De overigens niet zeer fraaie plaat in het boek over de vogels van Roemenië van Lintia (1954, fig. 102), heeft echter wel vele kenmerken met de door ons bij Ommen geziene arend gemeen.

Samenvattend meen ik dus te mogen vaststellen dat, na bestudering van de voor mij beschikbare literatuur, het bekijken van huiden en opgezette vogels te Leiden en een lang gesprek met N. Hesselbjerg Christensen in Roskilde, die de twee vogels in Zweden in 1961 goed waargenomen heeft, mij de conclusie gerechtvaardigd lijkt, dat de door ons bij Ommen in 1963 waargenomen arend een jonge Keizerarend is geweest en wel van de oostelijke vorm: *Aquila heliaca heliaca* Savigny.

Volgens een mededeling van P. Six (in Herklots, Bouwstenen Fauna van Nederland 1, 1853, p. 207) zou er in 1836 een exemplaar van de Keizerarend in de Wouwse Plantage geschoten zijn (Van Oort, 1926, p. 57). In de Aves Neerlandicae van Albarda (1897), zowel als in de Avifauna Neerlandica van Snouckaert van Schauburg (1908) werd deze vogel opgenomen. Maar op grond van de door H. W. de Graaf in zijn aantekeningen geuite twijfel aan de juiste determinatie van de soort, herriep Snouckaert (1915, p. 96) zijn oordeel. Nòch Van Oordt en Verwey in hun Voorkomen en Trek der in Nederland in het wild waargenomen vogelsoorten (1925), nòch Van Oort in zijn Ornithologia Neerlandica (1926) namen dan ook de

Keizerarend meer als Nederlandse vogel op. De door ons waargenomen vogel zou dus het eerste in Nederland waargenomen exemplaar van de Keizerarend zijn. (**).

SUMMARY:

First record of the Imperial Eagle in the Netherlands.

A description is given of an eagle observed near Ommen, Province of Overijssel, in the Netherlands by a considerable number of reliable field ornithologists between 11 January and 4 March, 1963. In flight this bird could be compared to Hooded Crows and Common Buzzards, the wing span thus proving to be more than 6 ft. 8 in. The broad wings, perfectly horizontal in flight, the short and square tail, the measurement of an impression of its claws in the snow, only slightly more than 7 in. in length, and the peculiar call, resembling a Raven's croak, made it possible to exclude both the Golden and the White-tailed Eagle. The general colouring was a mottled lighter and darker brown, with under parts distinctly striped by lighter and darker spots, the rump appearing slightly lighter in colour. No light patch could be seen in the wing, but the under side of the wing was marked by a conspicuous light longitudinal stripe. The tarsus was seen to be feathered. The bird could be watched sitting in trees for hours on end, flying away reluctantly with slow and heavy wing beats. It was observed to feed on carrion only.

Couriously enough the eagle, obviously the same individual, returned to exactly the same place in the next autumn, being observed from 6 November to 8 December, 1963, and once more on 28 February 1964. By then the neck and the back of the bird were a distinctly lighter creamy colour. The conclusion seems justified that this bird was a juvenile Imperial Eagle (*Aquila heliaca heliaca*), a species new to the Dutch list.

LITERATUUR:

- Albarda, H. (1897): *Aves Neerlandicae*. Leeuwarden.
 Bannerman, D. A. & W. M. (1958): *Birds of Cyprus*. Edinburgh & London.
 Brown, L. (1955): *Eagles*. London.
 Dementiev, G. P. & N. A. Gladkov (1951): *Ptitsi Sovjetskovo Sojoeza*. (Vogels van de Sovjetunie, Deel 1). Moskou.
 Dombrowski, R. von (1912): *Ornis Romaniae*. Bukarest.
 Donald, C. H. (1919): The birds of prey of the Punjab. 2. *Journ. Bombay Nat. Hist. Soc.* 26: 629—655.
 ——— (1952): The flight of eagles. *Journ. Bombay Nat. Hist. Soc.* 50: 839—844.
 Gengler, J. (1920): *Balkanvögel*. Altenburg & Leipzig.
 Hansen, E. & N. Hesselbjerg Christensen (1962): *Iakttagelse af Kejsarørne i Skåne*. *Vår Fågelvärld* 21: 241—249.
 Hartert, E. (1912—1921): *Die Vögel der paläarktischen Fauna* 2: 1092—1095.
 Hennicke, C. R. (s.d.): *Die Raubvögel Mitteleuropas*. Halle a.d. S.
 Hesselbjerg Christensen, N. (1958): *Observationer af fugle og noter om fugletraek i Iraq*. *Dansk Orn. For. Tidsskr.* 56: 56.
 ——— (1963): *Våger og Ørne i felten*. *Feltornith.* 5: 98.
 Hollom, P. A. D. (1962): *The popular handbook of British birds*. Third ed. London.
 Kleinschmidt, O. (1958): *Raubvögel und Eulen der Heimat*. Wittenberg.
 Lintia, D. (1954): *Păsările din R.P.R. Vol. AL II-lea*.
 Lorenz, K. Z. (1952): *King Solomon's ring*. London.

- Mackworth Pread, C. W. & C. H. B. Grant (1952): *Birds of Eastern and North-Eastern Africa*. 1. London.
- Makatsch, W. (1950): *Die Vogelwelt Macedoniens*. Leipzig.
- Meinertzhagen, R. (1959): *Pirates and predators*. Edinburgh & London.
- Mountfort, G. (1958): *Portrait of a wilderness*. London.
- , (1962): *Portrait of a river*. London.
- Naumann (s.d.): *Naturgeschichte der Vögel Mitteleuropas*. Band 4 & 5. Gera-Untermhaus.
- Niethammer, G. (1938): *Handbuch der deutschen Vogelkunde*. 2. Leipzig.
- Oordt, G. J. van & J. Verwey (1925): *Voorkomen en trek der in Nederland in het wild waargenomen vogelsoorten*. Leiden.
- Oort, E. D. van (1926): *Ornithologia Neerlandica*. 2. 's-Gravenhage.
- Peterson, R. T., G. Mountfort & P. A. D. Hollom (1954): *Vogelgids* (vert. J. Kist), Amsterdam.
- Snouckaert van Schauburg, R. C. E. G. J. (1908): *Avifauna Neerlandica*. Leeuwarden.
- , (1915): *Aanvullingen en verbeteringen*. Jaarber. Club Ned. Vogelk. 5: 96.
- Stresemann, E. (1920): *Avifauna Macedonica*. München.
- Tinbergen, L. (1937): *Roofvogels*. Uitg. N.J.N.
- Ulfstrand, S. (1962): *Några kommentarer angående Kejsarörnarna*. *Vår Fågelvärld* 21: 250—252.
- Voous, K. H. (1960): *Atlas van de Europese vogels*. Amsterdam.
- Wendland, V. (1959): *Schreiadler und Schelladler*. Wittenberg.
-